

UGC CARE LISTED
ISSN No.2394-5990

संशोधक

• वर्ष : ९० • डिसेंबर २०२२ • पुरवणी विशेषांक ०७

75
आज़ादी का
अमृत महोत्सव

इतिहासाचार्य वि. का.राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

॥ संशोधक ॥

पुरवणी अंक ७ - डिसेंबर २०२२ (त्रैमासिक)

- शके १९४४
- वर्ष : ९०
- पुरवणी अंक : ७

संपादक मंडळ

- प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे
- प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा
- प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

- डॉ. गिझाला हाशमी
- डॉ. सिद्धार्थ हरिदास मेश्राम
- प्रो. मोहम्मद असरार

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/-

वार्षिक वर्गणी रु. ५००/-, आजीव वर्गणी रु. ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंदे, वारजे-माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

अनुक्रमणिका

१. डिजिटल युगात ग्रंथालय सेवांचा प्रचार करण्यासाठी सोशल मीडियाचा वापर
- आशीष ठाणेकर ----- ७
२. हितं मनोहारी च दुर्लभम् ।
- डॉ. अबोली व्यास ----- ११
३. कृषी अर्थव्यवस्थेवर गांधी विचारांची प्रासंगिकता - एक आर्थिक सिंहावलोकन
- प्रा. बोधे श्रीकृष्ण बी ----- १५
४. संजय गांधी निराधार योजनेचे ग्रामीण विकासात योगदान
- प्रा.डॉ. राजेश प्रल्हाद कांबळे, प्रा.मनिषा दर्शन बारसागडे ----- १९
५. गांधीचा ग्रामीण भारत, स्वःशासन, आणि ग्रामीण शाश्वत विकास
- डॉ. नितीन सुरेशराव कायरकर, डॉ. सचिन पत्रूजी भोंगेकर ----- २२
६. जिल्हा उद्योग केन्द्राचे कार्य व भूमिका एक विश्लेषणात्मक अध्ययन
- डॉ. महेन्द्र पांडुरंगजी गावंडे ----- २५
७. भारतीय लोकशाही पुढील नवीन आव्हाने (एक महत्वपूर्ण आर्थिक अवलोकन)
- सहा. प्रा. डॉ. रवी एस. सोरते ----- ३०
८. स्वातंत्र्यपूर्व भारतीय वाहतूक व्यवस्थेत रस्त्याचा विकास
- डॉ. देवीदास ग्यानोजी गाडेकर ----- ३६
९. बाल मजूर व मानवाधिकाराची उपेक्षा
- डॉ. मंजूषा राजेंद्र ठाकरे ----- ४१
१०. शांता शेळके यांचे भावगीत ; एक चिंतन
- डॉ. नरेंद्र ईश्वर घरत ----- ४५
११. दलित आत्मकथने: मराठी साहित्यातील महत्त्वाचा वाङ्मयीन आविष्कार
- डॉ. पराग मुरलीधर सपाटे ----- ५०
१२. राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा - सद्यस्थितीचे विश्लेषण (जागतिक उपासमारी निर्देशांक २०२२ च्या संदर्भात)
- डॉ. पंकज तायडे ----- ५४
१३. भारतातील पर्यावरणाचे संरक्षण आणि शाश्वत विकासापुढील आव्हाने
- डॉ. संदीप तुंडूरवार, श्री. भास्कर वघाळे ----- ५९

१४. भारत सायणे यांच्या दीर्घकालीन साहित्यातील संपूर्णसंग्रह
- डॉ. अशोक धने ६३
१५. स्त्री-पुरुष असमानता - एक लिंगभेद व विविध दृष्टिकोन
- डॉ. चंद्रशेखर आर. धेजे ६८
१६. महाराष्ट्रातील धिळ आदिवासी जमातींचा समाजशास्त्रीय अभ्यास
- डॉ. गणेश एन. बहादे ७२
१७. घनकचरा प्रदूषण - कारणे, परिणाम व उपाय
- प्रा. डॉ. जया एस. सवाईथूल ७६
१८. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे गोलमेज परिषदेतील कार्य आणि महारेतरांची भूमिका
- डॉ. सूर्यकांत महादेवराव कापशीकर ८२
१९. गडचिरोली जिल्ह्याच्या ग्रामीण भागात सन २०२२ मध्ये उच्च व्यावसायिक व
तांत्रिक शिक्षणाच्या उपलब्धतेचा मागोवा
- प्रा. डॉ. राजेश पी कांबळे, श्री किशोर नुकूद्र बागडे ८७
२०. पूर्व नागपूरातील जेष्ठ नागरीकांची कौटुंबिक व सामाजिक अभिरूची: एक अध्ययन
- डॉ. क्षमा डी. चव्हाण ९०
२१. रामचंद्र गणेश कानडे आणि हैदरअली : एक ऐतिहासिक अध्ययन
- डॉ. चंद्रशेखर तु. क्षीरसागर ९७
२२. जागतिक महामारीनंतर भारतीय अर्थव्यवस्थेत सुधारणा
- डॉ. लिलाधर खरपुरिये १००
२३. भारतीय राष्ट्रवादाच्या उदयात महाराष्ट्रातील वृत्तपत्रांचे योगदान : ऐतिहासिक अध्ययन
- डॉ. माधुरी प्र. पाटील १०३
२४. रा. रं. बोराडे यांचे ग्रामीण जीवनाला अधोरेखित करणारे कादंबरी लेखन
- डॉ. महेश बी. जोगी १०७
२५. रमाई आवास योजनेतील लाभार्थ्यांच्या सामाजिक स्थितीचे अध्ययन
- डॉ. राजेश पी कांबळे, प्रा. माया ई. डकाहा १११
२६. गडचिरोली जिल्ह्यातील आदिवासी लोक घेत असलेले अन्नपदार्थ व त्यातील पोषक घटक
आणि औषधी गुणधर्म
- मिनाक्षी दादाजी नागदेवते, डॉ. माधुरी ना. कोकोडे ११४
२७. ग्रामिण विद्युतीकरणात वसंतराव नाईक यांचे योगदान
- प्रा. डॉ. मोतीराज रामदास चव्हाण १२०

“ग्रामीण विद्युतीकरणात वसंतराव नाईक यांचे योगदान”

प्रा. डॉ. मोतीराज रामदास चव्हाण

भिवापूर महाविद्यालय, भिवापूर

जि. नागपूर

मो.नं. ९३७३६०५११२

EmailId:motirajchavhan09@gmail.com

सारांश :

वसंतराव नाईक मुख्यमंत्री झाल्यावर महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळाला अधिक गतिमान करण्यात आले. महाराष्ट्रातील खेडयापाडयांमध्ये वीज पोहोचविण्याचा चंग बांधला गेला. वीज उत्पादनावर भर देण्यात आला. राज्यात वीजनिर्मिती केंद्रांची मालिका उभारण्याचे प्रयत्न सुरू झाले. खापरखेडा, पारस, भुसावळ (औष्णिक), पोफळी, वेलदरी (जलविद्युत) हे प्रकल्प उभारले गेले. त्याचवेळी विविध महाविद्यालयांतून विद्युत अभियांत्रिकीचे शिक्षण मोठया प्रमाणात सुरू झाले. त्याचा परिणाम होऊन या क्षेत्रातील तंत्रज्ञ व कर्मचारी यांची उणीव भासली नाही. प्रारंभी काही मोजक्या शहरांमध्येच विद्युतीकरण झाले होते. मात्र, ही वीज गावागावांत पोहोचविण्याचे ध्येय त्यांनी उराशी बाळगले. विद्युतीकरणाच्या माध्यमातून खेडयापाडयांचे रूपच पालटले. नवनवीन उद्योगांना चालना मिळाली. शेतीला वीज मिळाल्यामुळे दुबार पीक येणे शक्य होऊ लागले. त्याचा परिणाम उत्पादन वाढीवर झाला. वसंतराव नाईकांच्या अविरत प्रयत्नातून घराघरातला काळोख दूर होऊन समृद्धीचा उजेड अवतरला.

सूचनक शब्द: औष्णिक प्रकल्प, विद्युतीकरण, औद्योगिक

प्रस्तावना:

वसंतराव नाईक यांची खरी ओळख ही महाराष्ट्राच्या हरितक्रांतीचे जनक अशी आहे. राजकारणात सर्वोच्च पदावर पोहचूनही ते मनाने शेतकरीच होते. वसंतरावाच्या कार्यकाळात समर्थ, एकसंघ, सामाजिकदृष्ट्या पुरोगामी, औद्योगिकदृष्ट्या प्रगत आणि आर्थिकदृष्ट्या संपन्न महाराष्ट्राची उभारणी झाली. ही उभारणी करतांना ग्रामीण भागाकडे त्यांनी विशेष लक्ष दिले. विशेषतः ग्रामीण भागातील लोकांचा व्यवसाय हा शेती होता. त्यामुळे माझा शेतकरी हा सुखी कसा होईल याचा ध्यास वसंतराव नेहमी घेत असत. शेतीमध्ये भरपूर उत्पादन घेण्यासाठी मुबलक सिंचनाची आवश्यकता असते आणि जलसिंचनासाठी विजेची आवश्यकता असते. परंतु त्यावेळी विजेची फारच कमतरता होती. त्याकरिता वसंतराव नाईक यांनी विजेची निर्मिती

करण्याकरिता वेगवेगळे प्रकल्प हाती घेतले. त्यापैकी कोराडी येथील औष्णिक प्रकल्प, चंद्रपूर येथील औष्णिक प्रकल्प, पारस औष्णिक वीज प्रकल्प, उजनी महाकाय प्रकल्प, जायकवाडी प्रकल्प, परळी औष्णिक केंद्र इत्यादी प्रकल्पाची मोठया ताकदीने उभारणी केली. या सर्व प्रकल्पाची उभारणी करून खेडयापाडयापर्यंत वीज निर्मिती कशी होईल याचा प्रयत्न वसंतराव नाईक यांनी केला.

संशोधन पध्दती:

उपरोक्त शोध निबंधासाठी विविध मासिकांचा वापर करण्यात आला. तसेच ‘आवाहन’, समृद्धीच्या वाटा, हिरवी क्षितिजे, दूत पर्जन्याचा, महानायक, श्री. वसंतराव नाईक गौरव ग्रंथ, महाराष्ट्राचे वसंतवैभव तसेच महाराष्ट्राचे शिल्पकार वसंतराव नाईक, महानायक यासारख्या ग्रंथाची मदत मिळाली.

संशोधनाची उद्दिष्टे :

वसंतराव नाईक यांनी शेतकरी हा कारखानदार झाला पाहिजे आणि त्यासाठी ग्रामीण विद्युतीकरणासाठी त्यांचे कोणते धोरण होते. ते समोर आणणे गरजेचे आहे.

- १) ग्रामीण विद्युतीकरणासाठी वसंतराव नाईक यांच्या धोरणाचा अभ्यास करणे.
- २) ग्रामीण विद्युतीकरणासाठी त्यांनी राबविलेल्या प्रकल्पाचे अध्ययन करणे.
- ३) ग्रामीण विद्युतीकरणामुळे महाराष्ट्रातील लाभाध्यांचा अभ्यास करणे.

महाराष्ट्र राज्याची निर्मिती झाली तेव्हा १ मे १९६० रोजी मुंबई, नागपूर, पूणे, ठाणे काही प्रमाणात औरंगाबाद, कोल्हापूर, सोलापूर, नाशिक, अहमदनगर अशी काही शहरांची विद्युतीकरण झालेली होती. महाराष्ट्र राज्याच्या निर्मितीपूर्वी तीन महानगरपालिका (मुंबई, नागपूर व पूणे) आणि बाकी जिल्हा पातळीवरच्या शहरांना वीजपुरवठा होत होतो.

परंतु महाराष्ट्रातले जवळपास सर्व तालुके आणि त्यामधली सर्व खेडी विजेपासून वंचितच होती. ‘इलेक्ट्रीकल इंजिनिअरिंग’

हा विषय शिकवणारी महाविद्यालये फार नव्हती. टाटा कंपनीच्या भिरा, खोपोली येथील वीजनिर्मिती केंद्रामधून मिळणारी वीज मुंबई, पुण्याकडेच जात होती. आजही टाटाची वीज मुंबईला वीजपुरवठा करते आहे. महाराष्ट्र राज्याची बांधणी करताना मुख्य विषय होता, त्यात शेतीला पाणी, त्यासाठी धरणे, रस्ते, उद्योग आणि वीज हे अग्रक्रमाचे विषय होते. त्यानंतर शिक्षण आणि आरोग्य, १९५६-५७ पासून म्हणजे मुंबईद्विभाषिक राज्य असताना कोयना जलविद्युत केंद्राचे काम सुरू झाले होते. त्याची पाहणी करायला पंडित जवाहरलाल नेहरू स्वतः आले होते आणि हेल्मेट घालून ना. यशवंतराव चव्हाण यांच्यासोबत त्यांनी कोयनेची पाहणी केली होती. कोयना जलविद्युत निर्मितीचा प्रकल्प २५ जानेवारी १९६२ रोजी पूर्ण झाला आणि २६ जानेवारी १९६२ रोजी म्हणजे १२व्या प्रजासत्ताक-दिनी कोयनेची वीज खेडयापाडयात पोहोचविण्याच्या कामाला सुरुवात झाली. कोकणातल्या रत्नागिरी आणि कुलाबा या दोन जिल्हयांत आणि ठाणे जिल्हयातील ग्रामीण भागात कोयनेच्या विजेचा बल्ब पहिल्यांदा लकाकला. आज खरे वाटणार नाही, पण पन्नास वर्षापूर्वी २६ जानेवारीला जेव्हा कोकणातल्या खेडयापाडयात काही नागरिकांनी आपल्या घरी वीज घेतली आणि बाजारपेठा उजळल्या त्यावेळी विजेचे दिवे कसे दिसतात हे बघायला ज्यांच्या घरी वीज घेतली नव्हती त्या त्या घरातले स्त्री-पुरुष -मुले झुंडीने बाहेर पडली होती. त्यावेळी विजेचे अप्रूप किती होते याची कल्पना आज करता येणार नाही.

१९६२ नंतर अवघ्या एक वर्षात ना. वसंतराव नाईक मुख्यमंत्री झाल्यावर त्यांच्या सव्वाअकरा वर्षांच्या कारकीर्दीत महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळाला अधिक गतिमान करण्यात आले. वीजउत्पादनावर अधिक भर देण्यात आला. त्यासाठी वीजनिर्मिती केंद्रांची अधिक जोमाने उभारणी करण्याचे काम सुरू झाले. खापरखेडा, पारस, भुसावळ (सर्व औष्णिक) पोफळी, येलदरी (जलविद्युत) हे प्रकल्प प्रामुख्याने सुरू झाले. त्याचवेळी विविध महाविद्यालयांतून विद्युत अभियंत्याचे शिक्षण मिळण्याची व्यवस्था झपाट्याने करण्यात आली. त्याचा परिणाम राज्याला आवश्यक असलेल्या वीज अभियांत्रिकी अधिकाऱ्याची आणि कर्मचाऱ्याची उणीव भासेनाशी झाली. त्याचवेळी १५ नोव्हेंबर १९७१ रोजी परळी थर्मल पावर स्टेशनमधून ३० मेगावॉटच्यासंचाने आंतरराज्य ग्रीडसाठी आणि नाशिक येथील विद्युत केंद्रातून १४० मेगावॉट विजेची ग्रीडसाठी योजना करण्यात आली. याच वर्षात कोराडी येथून ६०० मेगावॉट अधिक वीजनिर्मितीचा परवाना मिळविण्यात ना. वसंतराव नाईक यांना यश आले आणि मग सर्वाधिक विजेची निर्मिती कोराडीहून सुरू झाली. श्री. वसंतराव नाईक आणि त्यांच्या मंत्रिमंडळातील

त्या त्या वेळच्या वीज आणि पाटबंधारेमंत्र्यांनी ग्रामीण विद्युतीकरण आणि त्याचवेळी शेतीपंपाला वीजपुरवठा करण्याचा एक मोठा कार्यक्रम हाती घेतला. आजच्या महाराष्ट्राच्या आर्थिक समृद्धीचा जो काही झगमगाट दिसतो आहे, त्याची सुरुवात अतिशय प्रयत्नपूर्वक वसंतराव नाईक यांनी केलेली आहे. शेती, पाणी, वीज या त्रिसूत्रीवर महाराष्ट्राची बांधणी करण्यात ना. वसंतराव नाईक यांची दूरदृष्टी किती विशाल होती, याचा प्रत्यय आल्याशिवाय राहत नाही.

१९७४ च्या सुरुवातीला ना. वसंतराव नाईक यांनी वीजनिर्मितीचा आढावा घेतला होता. ते मुख्यमंत्री असताना महाराष्ट्रात ११ लाख ७८ हजार ९९६ किलोवॉट विजेची निर्मिती होत होती. त्यावेळी १५ लाख ३१ हजार ४३७ किलोवॉटची महाराष्ट्राला गरज होती. त्यावेळीही काही प्रमाणात विजेची तूट होती. मात्र भांडवली गुंतवणूक करण्यासाठी आतासारखी खाजगी क्षेत्रे पुढे येत नव्हती. मोठया प्रमाणात भांडवल गुंतवणूक करायला सरकारच्या पैशाशिवाय दुसरा पर्याय नव्हता. त्या स्थितीमध्ये ना. नाईकसाहेबांच्या कारकिर्दीत जेवढी वीजनिर्मिती झाली तेवढी निर्मिती नंतरच्या ३५ वर्षांत झाली नाही. ५ डिसेंबर १९६३ ते २० फेब्रुवारी १९७५ या ना. वसंतराव नाईकसाहेबांच्या मुख्यमंत्रिपदाच्या काळात १२ लाख ८२ हजार ८४७ ग्राहकांना वीजपुरवठा करण्यात आला. त्यावेळची आकडेवारी पाहिली तर महाराष्ट्रातल्या एकूण खेडयांपैकी १९७१ सालपर्यंत १२ हजार ८२८ खेडयांना वीज पुरविण्यात आली. तर ज्या दिवशी ना. नाईकसाहेबांनी राजीनामा दिला, त्या दिवशी राज्यातल्या १४ हजार १६७ खेडयांना वीजपुरवठा केलेला होता. म्हणजे त्यांच्या मुख्यमंत्रिपदाच्या काळात ३५ हजार खेडयांच्या महाराष्ट्रात जवळपास एकतृतीयांशपेक्षा जास्त खेडयांना वीजपुरवठा करण्यात त्यांना यश आले होते.

घरगुती वापराकरिता दिली जाणारी वीज जेवढी महत्वाची आहे, त्याचप्रमाणे शेतीच्या पंपाला वीजपुरवठा करणे ही आणखी एक महत्वाची भूमिका ना. वसंतराव नाईक यांनी स्वीकारली. त्यामुळे एकाच वेळी महाराष्ट्रात घोघर वीज पोहोचविणे, रस्त्यावर वीजपुरवठा करणे आणि त्याचवेळी शेतीपंपाला वीज देण्याचा कार्यक्रम मोठया प्रमाणात हाती घेण्यात आला. 'ग्रामीण विद्युतविस्तार' असेच ना. नाईकसाहेबांच्या या निर्णयाचे स्वरूप होते. त्यांच्या काळात खेडी उजळली नसती आणि वीजपंपाला पुरवठा झाला नसता तर महाराष्ट्राची परिस्थिती आणखीनच अवघड झाली असती. ते मुख्यमंत्रिपदारून पायउतार होईपर्यंत महाराष्ट्रातल्या २ लाख ३९ हजार ९१५ शेतीपंपाना वीजपुरवठा करण्यात सरकारला यश लाभले होते. १९७१ ते १९७४ या काळात

ग्रामीण विद्युतीकरणाच्या धडक योजना ना. वसंतराव नाईक यांनी अतिशय अग्रक्रमाने हाताळल्या. त्यामुळे त्या काळातल्या गावागावातील काळोख दूर करण्यात ना. नाईकसाहेबांना यश आले. विद्युत मंडळाच्या अधिकाऱ्याशी दर महिन्याला बैठक घेऊन ग्रामीण वीजपुरवठा आणि शेतीपंपाचा पुरवठा याची माहिती ते स्वतंत्रपणे घेत होते आणि तसा कार्यक्रम त्यांना देत होते. त्यामुळे महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळावर मुख्यमंत्र्यांची थेट देखदेख होती. त्याचाच परिणाम ज्या काळात पुरेशी साधनसामग्री नव्हती आणि प्रशिक्षित अधिकारीवर्गही संख्येने कमी होता, त्या काळात महाराष्ट्रातली ग्रामीण विद्युतीकरणाची योजना ना.

वसंतराव नाईक यांनी परिश्रमपूर्वक यशस्वीपणे राबवून घेतली. विद्युतीकरणाच्या विस्तार योजना :

महाराष्ट्राच्या कृषी विकासात्मक धोरणात विजेची महत्वपूर्ण भूमिका दिसून येते. महाराष्ट्राचे औद्योगिकीकरण व कृषिविकास झपाटयाने व्हायचा असेल तर अधिक प्रमाणात वीजपुरवठा करण्याची गरज आहे. ही गरज ओळखून महाराष्ट्र सरकारने वीजनिर्मिती वाढविण्याचा प्रयत्न केला. सरकारी व खाजगी क्षेत्रात तिसऱ्या पंचवार्षिक योजनेच्या अखेरीस वीजनिर्मिती किती प्रमाणात झाली, हे पुढील तक्त्यावरून दिसून येईल.

राज्यातील स्थापित विद्युत निर्माण शक्ती (किलोवॉट)

क्षेत्र	जलविद्युत	औष्णिक	डिझेल	एकुण
सरकारी	..	..	..	..
राज्यवीजमंडळ	३९५,८२४	१,७२,५००	९,६११	५,७७,९४३
मध्यवर्ती रेल्वे	..	१,३६,०००	...	१,३६,०००
खाजगी	...	...	...	...
टाटा व इतर	२,७६,०९०	३,३७,५००	९,९५२	६,२३,५४२
एकुण	६,७१,९१४	६,४७,०००	१९,५७१	१३,३७,४८५

पहिल्या पंचवार्षिक योजनेच्या सुरुवातीला राज्यातील स्थापित विद्युत निर्माण शक्ती ३,३८,००० किलोवॉट होती. पहिल्या योजनेच्या शेवटी ती ४,३१,००० किलोवॉट झाली. दुसऱ्या पंचवार्षिक योजनेच्या शेवटी ती विद्युत शक्ती ६,९४,००० किलोवॉटपर्यंत वाढली. तिसऱ्या योजनेच्या शेवटी १३,३७,४८५ किलोवॉट इतकी वाढली. म्हणजे चौथ्या पंचवार्षिक योजनेच्या आरंभी ही विद्युत शक्ती पूर्वीपेक्षा जवळजवळ ४० टक्क्यांनी वाढली.

वाढत्या विजेच्या मागणीनुसार राज्य सरकारने कोयना प्रकल्पाचे काम सुरू केले. पश्चिम महाराष्ट्रात कोल्हापूर जिल्ह्यात राधानगरी जलविद्युत केंद्रातून ४,८०० किलोवॉट आणि पूणे जिल्ह्यातील भाटघर केंद्रातून १,०२४ किलोवॉट वीज निर्माण करण्यात आली.

विदर्भ व मराठवाडयात प्रामुख्याने खापरखेडा औष्णिक विद्युत केंद्र, भुसावळ विद्युत केंद्र, पूर्णा जलविद्युत योजना, चैतरणा जलविद्युत योजना, सहस्रकुंड जलविद्युत योजना हाती घेण्यात आली.

ग्रामीण विद्युतीकरणात शेतीचे उत्पादन ज्यामुळे वाढते अशा योजनांना मंडळाने अग्रहक दिला आहे. त्यामुळे गावात दिव्याकरिता वीज कशी मिळेल, यापेक्षा जासतीतजास्त

विहिरीवरील पंपाना वीज कशी मिळू शकेल, याचा विचार प्रामुख्याने केला जातो. वीज मंडळाने शेतीच्या कामी येणाऱ्या वीजपुरवठ्याबाबत अनेक सवलती वेळोवेळी दिल्या गेल्या. ग्रामीण वीजपुरवठ्याच्या योजना महाराष्ट्र वीज मंडळाला फायदेशीर पडत नाही, उलट त्यात मंडळाला नुकसान सोसावे लागते. परंतु, महाराष्ट्र सरकारने या योजनांना आर्थिक मदत देण्याचे धोरण स्वीकारल्यामुळे वरील सवलती देणे शक्य झाले. सध्या एका खेडयामागे १० विहिरींना विजेचे पंप असे सरासरी प्रमाण आहे. बऱ्याच गावात विहिरीची संख्या याहून फार मोठी आहे. तेव्हा हे प्रमाण वाढून निदान दर गावामागे २० ते २५ झाले पाहिजे. दुसऱ्या पंचवार्षिक योजनेअखेर २.४ टक्के गावांना वीजपुरवठा झाला होता. तिसऱ्या पंचवार्षिक योजनेअखेर हे प्रमाण १३ टक्के झाले आहे. व चौथ्या योजनेअखेर हे प्रमाण ४० टक्क्यांपर्यंत जाऊन पोहोचल्याचे दिसून येते.

निष्कर्ष :

वसंतराव नाईक यांनी शेती ही बऱ्याच अंशी सिंचनाखाली आली पाहिजे त्यासाठी त्यांनी प्रयत्न केले. विविध प्रकल्पांच्या माध्यमातून त्यांनी विजनिर्मितीचे कार्य पूर्णत्वास आणण्याचा प्रयत्न केला. अशारितीने उद्योगधंदे व शेती

बांची सांगड घातली गेली, कारण, शेतकरी आपल्या शेतमालाचे पक्क्या मालात रूपांतर करणारा कारखानदार झाला पाहिजे हे वसंतरावांचे स्वप्न होते. त्यासाठीच त्यांनी वीजनिर्मितीस अग्रक्रम दिला. विजेचा पुरवठा शेती व उद्योगधंद्यांना मोठ्या प्रमाणावर होऊ लागला. या भागातील दारिद्र्य नष्ट होऊन कृषी-उद्योग समाजरचनेचे आपले स्वप्न साकार होऊ शकते.

संदर्भ सूची :

- १) नाईक, वसंतराव- 'आवाहान', प्रकाशक-दिनेश नागेश देसाई, पारिजात प्रकाशन, मुंबई- १९७१.
- २) नाईक, वसंतराव- 'समृद्धीच्या वाटा' प्रकाशक- महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, महाराष्ट्र शासन, सचिवालय मुंबई, -जानेवारी-१९७५.

३) कर्णिक, मधू मंगेश- 'दूत पर्जन्याचा' प्रकाशक- नरेंद्र तिडके (अध्यक्ष), वसंतराव नाईक कृषी संशोधन व ग्रामीण विकास प्रतिष्ठान, मुंबई, प्रथमावृत्ती- २६ जानेवारी १९९४

४) भावे, मधुकर - 'महानायक' प्रकाशक- मनीषा पब्लिकेशन, मुंबई, २ ऑक्टोबर, २०२२

५) रद्रवार, उत्तम- 'महाराष्ट्राचे वसंतवैभव' प्रकाशक डॉ. एन.पी. हिराणी, पुसद जि. यवतमाळ, प्रथमावृत्ती १८ ऑगस्ट, १९९२.

६) रद्रवार, उत्तम- 'महाराष्ट्राचे शिल्पकार वसंतराव नाईक' प्रकाशक- महाराष्ट्र राज्य, साहित्य आणि संस्कृती मंडळ, मुंबई. प्रथमावृत्ती- जुलै २००४.

